

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko: **Kazimierz Gryżenia SDB**

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- Tytuł magistra teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie, 1983 r.

- Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii, Wydział Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1994 r. Tytuł rozprawy: **Piotra Fonseki koncepcja metafizyki**

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

a) Zajęcia dydaktyczne w szkolnictwie wyższym

1988-2009 - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Kutnie-Woźniakowie (1988-1992), następnie w Łodzi (**wykładowca**)

1994-2002 - Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie, sekcja św. Andrzeja Boboli „Bobolanum” (**adiunkt**)

1994-1996 - Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej (**zajęcia zlecone**)

1996-nadal - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą (**zajęcia zlecone**)

2002-nadal - Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Nauk Humanistycznych i Wydział Nauk Pedagogicznych (**adiunkt, od 2015 zajęcia zlecone**)

2006-2007 - Wyższa Szkoła Handlu i Finansów Międzynarodowych w Warszawie (**zajęcia zlecone**)

2009-2013 - Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania w Łodzi (**zajęcia zlecone**)

2014-2015 - Wyższe Seminarium Duchowne w Worcelu k. Kijowa (**Ukraina, zajęcia zlecone**)

b) Tematyka prowadzonych zajęć dydaktycznych

1. Historia filozofii
2. Filozofia bytu (metafizyka)
3. Filozofia wychowania
4. Etyka
5. Filozofia
6. Wokół zasad w wychowaniu w okresie pookwieceniowym
7. Wychowanie w personalizmie
8. Aksjologia w wychowaniu resocjalizacyjnym
9. Rozwój człowieka i postęp społeczny w dobie oświecenia
10. Filozoficzne uzasadnienie powinności wychowawczej
11. Natura i kultura u podstaw rozwoju i wychowania człowieka
12. Konsekwencje wychowawcze pragmatyzmu i behawioryzmu
13. Elementy logiki, metafizyki i metodologii nauk
14. Filozoficzne podstawy osobowego rozwoju człowieka
15. Współczesne koncepcje filozofii i etyki
16. Filozoficzno-kulturowe uwarunkowania procesu integracji społecznej
17. Etyczne aspekty opieki, wsparcia i wychowania
18. Etyka zawodowa z elementami pracy i kwestii społecznych według Jana Pawła II
19. Antropologia kulturowa
20. Chrześcijańska nauka o państwie
21. Etyka w zawodzie pedagoga
22. Aksjologiczne problemy współczesnego wychowania i kształcenia
23. Filozofia przyrody
24. Wstęp do filozofii
25. Filozoficzne podstawy pedagogiki

- 26. System prewencyjny św. Jana Bosko
- 27. Wykład ogólnouczelniany: Totalitarne znamiona współczesnego globalizmu
- 28. Wykład ogólnouczelniany: Problem tożsamości w zawirowaniu migracyjnym Europy
- 29. Warsztat pedagogiczny: Kształcenie humanistyczne i zawodowe w przygotowaniu pracy pedagoga

c) Osiągnięcia dydaktyczne

- 1999-2009 - Opiekun Koła Naukowego - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 2000 - Autor „Programu przygotowania pedagogicznego dla nauczycieli” - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 2000-2009 - Autor „Dziennika Praktyk” i opiekun praktyk dydaktycznych - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 1994-2001 - Zajęcia proseminaryjne i promowanie prac proseminaryjnych. Są to prace w randze dzisiejszych licencjatów - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 1997-2007 - Opieka naukowa nad studentami piszącymi prace magisterskie. Oficjalnie promotorem był profesor z uczelni (UKSW) - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi

d) Doświadczenie zawodowe zdobyte poza szkolnictwem wyższym

- 1978-1979 Nauczyciel religii przy parafii w Trzcinniej (gorzowskie)
  - Szkoła Podstawowa w Trzcinniej (klasy I-VIII)
  - Szkoła Podstawowa w Stawie (klasy I-VIII)
- 1983-1984 Nauczyciel religii przy parafii w Tokmicku (elbląskie)
  - Szkoła Podstawowa w Tokmicku (klasy I-VIII)
  - Cztery grupy młodzieżowe (szkoły średnie)
- 1994-1995 Nauczyciel filozofii
  - Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące w Łodzi (klasy maturalne)

e) Pełnione funkcje uczelniane

- 1993-1994 - Dyrektor pedagogiczny – Policealna Szkoła Ekonomii i Biznesu w Łodzi
- 1994-1997 - Prorektor ds. studiów - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 1997-2003 - Rektor - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi
- 1997-1999 - Przewodniczący Komisji ds. weryfikacji dotychczasowego dokumentu Towarzystwa Salezjańskiego, dotyczącego formacji i studiów *Ratio Fundamentalis Institutionis et Studiorum*, z roku 1986. Prace zaowocowały nową wersją dokumentu *La Formazione dei Salesiani di Don Bosco. Principi e norme. Ratio Fundamentalis Institutionis et Studiorum*. Terza edizione, Roma 2000 - Towarzystwo Salezjańskie, Inspektoriat (Prowincja) św. Stanisława Kostki z siedzibą w Warszawie
- 1997-2003 - Przewodniczący Komisji ds. Formacji i Studiów w Towarzystwie Salezjańskim – Inspektoriat (Prowincja) św. Stanisława Kostki z siedzibą w Warszawie
- 2003-2008 - Członek Rady Instytutu Pedagogiki im. św. Jana Bosko Wydziału Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- 2009-2011 - Odpowiedzialny za sporządzenie ankiety Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego do oceny parametrycznej Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- 2009-2011 - Odpowiedzialny za sporządzenie zestawień i podsumowań tzw. wniosków w sprawie dotacji na badania własne, działalność statutową oraz danych merytorycznych dotyczących działalności naukowej Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- 2012-2014 - Członek Wydziałowej Komisji ds. Oceny Pracowników Naukowo-Dydaktycznych Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

f) Działalność organizacyjna

Zorganizowałem i przewodniczyłem siedemnastu konferencjom i sympozjom naukowym w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi

23 października 1999 r. – Zorganizowanie i przewodniczenie konferencji naukowej na zakończenie obchodów 50-tej rocznicy śmierci Sługi Bożego Kardynała Augusta HLONDA, Prymasa Polski - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi

2000-2008 - Organizowanie i przewodniczenie corocznej ogólnopolskiej konferencji naukowej, organizowanej wraz z Kołem Naukowym Studentów, którego byłem opiekunem. Na konferencji realizowano cykl: *Rekolekcje szkolne dla dzieci i młodzieży* (łącznie z warsztatami i prezentacją materiałów pomocniczych do prowadzenia rekolekcji szkolnych na każdy rok) - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi

Oto szczegółowy wykaz:

- 24 lutego 2001 r. - V Ogólnopolska Konferencja: *Nadzieja - jak ją przepowiadać i do niej przekonywać współczesną młodzież*
- 23 lutego 2002 r. - VI Ogólnopolska Konferencja: *Jak mówić, aby słuchali, co przepowiadać, aby się rozwijali?*
- 22 lutego 2003 r. - VII Ogólnopolska Konferencja: *Rekolekcje szkolne – historia, rzeczywistość, perspektywy*
- 28 lutego 2004 r. - VIII Ogólnopolska Konferencja: *Eucharystia podczas rekolekcji szkolnych*
- 12 lutego 2005 r. - IX Ogólnopolska Konferencja: *Dekalog - wolność czy ograniczenia?*
- 25 lutego 2006 r. - X Ogólnopolska Konferencja: *Błogosławieni młodzie*
- 24 lutego 2007 r. - XI Ogólnopolska Konferencja: *Rodzino - jesteś każdemu potrzebna!*
- 23 lutego 2008 r. - XII Ogólnopolska Konferencja: *Siła serca kontra siła pięści*

2000-2006 - Organizowanie i przewodniczenie obradom okolicznościowych sympozjów naukowych - Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi.

Oto szczegółowy wykaz:

- 16 listopada 2000 r. - Sesja naukowa z okazji 80 rocznicy wojny polsko-bolszewickiej: *Rok 1920 - agresja czy obrona?*
- 19 listopada 2000 r. - Sesja naukowa poświęcona deklaracji Kongregacji Nauki Wiary: *Dominus Jesus*
- 21 stycznia 2001 r. - Sympozjum Ekumeniczne: *Chrystus źródłem i centrum teologicznej refleksji ekumenicznej*
- 20 stycznia 2002 r. - Sympozjum Ekumeniczne: *Maryja w tradycji ewangelickiej*
- 19 stycznia 2003 r. - Sympozjum Ekumeniczne: *Stereotypy Polak-katolik, Rosjanin-prawosławny*
- 18 stycznia 2004 r. - Sympozjum Ekumeniczne: *O dialogach braci jednego Boga*
- 8 listopada 2005 r. - Sesja poświęcona wynikom badań przeprowadzonych w Stanicy młodzieżowej w Rutce Starościańskiej k. Lublina: *Program wychowawczy a skuteczność podejmowanych działań*
- 7 lutego 2006 r. – Sesja poświęcona trudnościom małżeńskim, rodzinnym i wychowawczym: *Obraz rodziny u dzieci z rodzin dysfunkcyjnych*

g) Członkostwo w towarzystwach naukowych i redakcjach czasopism

- 2000-nadal - Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Oddział *Società Internazionale Tommaso d'Aquino*
- 2006-nadal - Członek-Założyciel Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej im. B. F. Trentowskiego
- 2007-nadal - Członek-Założyciel Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego
- 1998-2017 - Członek zespołu redakcyjnego „Seminare. Poszukiwania Naukowe”
- 2012-2013 - Członek rady naukowej „Studia Sieradzana”
- 2018-nadal - Członek rady naukowej „Seminare. Poszukiwania Naukowe”
- 2018-nadal - Członek rady naukowej „Paideia Παιδεία”

h) Udział w realizacji grantów związanych z *Powszechną Encyklopedią Filozofii*

- Grant wydawniczy KBN (nr 571/P/DS/2001r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu I Powszechnej Encyklopedii Filozofii (A-B), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2001.

- Grant wydawniczy KBN (nr 503/DBB/P/2004r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu V Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Ir-J-K-L), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2004.
- Grant wydawniczy KBN (nr 571/DWB/P/2005r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu VI Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Kr-L-Ł-M-N), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2005.
- Grant wydawniczy MNiSzW (nr 646/DWB/P/2006r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu VII Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Me-N-O-P), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2006.
- Grant wydawniczy MNiSzW (nr 517/DWB/P/2007r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu VIII Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Pap-Q-R-Sc), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2007.
- Grant wydawniczy MNiSzW (nr 512/DWB/P/2008r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu IX Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Se-Ż), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2008.
- Grant wydawniczy MNiSzW (nr 513/DWB/P/2009r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie tomu X Powszechnej Encyklopedii Filozofii (Suplement), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2009.

Udział w realizacji grantu związanego z *Encyklopedią Filozofii Polskiej*

- Grant wydawniczy MNiSzW (nr 661/P-DUN/2011r.) uzyskany za pośrednictwem PTTA przyznany na wydanie dwutomowej Encyklopedii Filozofii Polskiej (t. 1–2), red. nauk. A. Maryniarczyk, Lublin: PTTA 2011.

i) Zrealizowane projekty badawcze

W ramach tzw. grantu na badania własne, badania statutowe i utrzymanie potencjału badawczego, organizowanego w wymiarze UKSW, zrealizowałem następujące projekty badawcze:

- *Źródła przełomu w myśleniu nowożytnym. Stara i nowa metafizyka* (2005 r.) BBN-6210-VI-10/01/05. Umowa z dn. 3 czerwca 2005 r.
- *Rola cnót w wychowaniu dzieci i młodzieży* (2007 r.) BBN-6210-VI-11/01/07. Umowa z dn. 1 czerwca 2007 r.

- *Rzecz o relacji nauczyciel – uczeń we współczesnych kierunkach myślowych* (2008 r.). BBN-6210-I-9/01/08. Umowa z dn. 26 maja 2008 r.
- *Filozoficzne uzasadnienie powinności wychowawczej* (2009 r.) BBN-6210-VIII-1/01/09. Umowa z dn. 28 kwietnia 2009 r.
- *Klasyczne rozumienie podmiotowości warunkiem osobowego spełniania się człowieka* (2010 r.) BBN-6210-VIII-8/01/10. Umowa z dn. 5 maja 2010 r.
- *Modyfikacja teorii analogii w poglądach Franciszka Suareza* (2012 r.) BBN-6200-VIII-2/01/12. Umowa z dn. 3 kwietnia 2012 r.
- *Analogia w metafizycznej interpretacji Boga w systemie filozoficznym Franciszka Suareza* (2013 r.) UmoPBNP-1/13. Umowa z dn. 8 lipca 2013 r.

Miejscem archiwizacji wszystkich prac jest Biuro ds. Badań Naukowych UKSW w Warszawie.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789):

a) tytuł osiągnięcia naukowego

Analogia w scholastyce nowożytnej. Studium z metafizyki Franciszka Suareza

b) (autor, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

Kazimierz Gryżenia, *Analogia w scholastyce nowożytnej. Studium z metafizyki Franciszka Suareza*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019, ISBN 978-83-65792-18-1, recenzenci wydawniczy: dr hab. Paweł Gondek, KUL JPII; ks. dr hab. Tomasz Duma, KUL JPII.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Rozprawa habilitacyjna jest ukoronowaniem dotychczasowych prac nad filozofią jezuicką, rozpoczętych przy doktoracie, którego temat brzmiał: *Piotra Fonseki koncepcja metafizyki*. Rezultatem tych badań było potwierdzenie opinii, że P. Fonseka słusznie jest nazywany prekursorem filozofii Franciszka Suareza. Zaproponowałem również zmianę akcentów w głoszonych przez Fonsekę poglądów, że nie jest to filozofia tomistyczna z elementami filozofii szkotystycznej, lecz filozofia szkotystyczna z elementami filozofii tomistycznej. Wybrane zagadnienia z pracy doktorskiej zostały opublikowane w postaci

Franciszek Suarez należy bez wątpienia do grona wielkich filozofów, wymienia się go bowiem obok Tomasza z Akwinu, Dunska Szkota, Kartezjusza, Kanta czy Hegla. Jego wpływ na filozofię nowożytną był ogromny, ponieważ poglądy zawarte w *Disputationes metaphysicae* (1597) stanowiły w XVII wieku podstawę programu nauczania we wszystkich uczelniach Europy, nie tylko jezuickich i katolickich, lecz także protestanckich. Dla ludzi czasów nowożytnych dzieło Suareza było źródłem wiedzy o najważniejszych filozofach przeszłości, a wielu profesorów posiadało to dzieło w swych prywatnych zbiorach. Nie słabnie więc zainteresowanie Suarezem, ale nadal brak jest jednoznacznej historycznej kwalifikacji jego poglądów. Jedni w tym dorobku filozoficznym upatrują realizacji zasadniczych tez św. Tomasza z Akwinu, inni Jana Dunska Szkota, jeszcze inni oceniają system myślowy Suareza jako kompilację tez Akwinaty i Dunska Szkota, nie mówiąc o obecności elementów innych nurtów filozoficznych: neoplatonizmu, awicennianizmu, nominalizmu, renesansowego humanizmu czy też tendencji zwanej *via communis*. Z powodu wielorakiej i różnorodnej interpretacji Robert Goczał zauważa i ubolewa – słusznie zresztą - że w dotychczasowej literaturze brakuje jednolitej i systematyzującej interpretacji poglądów Suareza. Wydaje się, że przyczyny takiej sytuacji należy upatrywać między innymi w charakterze czy wręcz zawłościach prezentowanej przez Suareza doktryny. Dodać jednak należy, że dzięki temu mogą powstawać kolejne prace badawcze, w tym propozycja, płynąca z mojej strony, w postaci monografii pt. *Analogia w scholastyce nowożytnej. Studium z metafizyki Franciszka Suareza*.

W rozstrzygnięciu spornych kwestii i określeniu doktrynalnego charakteru uprawianej przez Suareza metafizyki, wydaje się, że teoria analogii jest jak najbardziej uzasadniona. Analogia bowiem wiąże się z egzystencjalną (Tomaszową) koncepcją bytu, a jej brak oznacza jednoznaczność i esencjalną (szkotystyczną) koncepcję bytu. Innymi słowy, analogia jest jak papierek lakmusowy, który jest znakiem rozpoznawczym i decydującym o przynależności danego filozofa do szkoły tomistycznej. Na jej gruncie problem analogii najczęściej był podejmowany i najpełniej opracowany. Aczkolwiek św. Tomasz z Akwinu jest w tym względzie autorem wiodącym i inspirującym do dalszych i pogłębionych badań, to jednak nie on, lecz Tomasz de Vio, zwany Kajetanem (1468-1534), jeden z najbardziej znanych i wpływowych komentatorów Akwinaty w okresie renesansu, dokonał całościowego opracowania teorii analogii. Wraz ze swoim znaczącym dziełem *De nominum analogia* (1498) przeszedł do historii jako główny teoretyk i klasyk doktryny analogii. Jego twierdzenia okazały się stałym punktem odniesienia dla późniejszych autorów. Mieczysław Albert Krąpiec stwierdził nawet, że wszyscy filozofowie scholastykujący odwoływali się do nauki Kajetana.

książki: *Arystotelizm i renesans. Filozofia bytu Piotra Fonseki*. Podjęte badania zaowocowały jeszcze następującymi publikacjami:

Kolegium Sztuk w Koimbrze i Kurs <Conimbricenses>,

<Primum cognitum> w filozoficznej szkole jezuickiej,

Walory dydaktyczne starej i nowej metafizyki,

Teoria analogii w filozofii Piotra Fonseki,

Koncepcja substancjalności Boga w szkole jezuickiej (To opracowanie w nieco zmienionej postaci zostało przetłumaczone na język angielski i wydane jako: *Peter Fonseca's and Francis Suarez's concept of God's substantiality*, in: *Philosophical and Social Thought of the 17th Century. Polish Contemporary Research Perspective* (=Series: Studies in Logic, Grammar and Rhetoric 15 (28) 2009), ed. H. Święczkowska, University of Białystok, Białystok 2009, s. 25-37.

The concept of universals at the beginning of Jesuit philosophy,

O filozofii Piotra Fonseki SJ uwag kilka (pełny opis bibliograficzny jest podany przy wykazie publikacji).

W wyniku prowadzonych wówczas poszukiwań naukowych rodziła się myśl o podjęciu problemu analogii w poglądach metafizycznych Franciszka Suareza, ale ze względu na inne obowiązki dydaktyczne, organizacyjne i zakonne, pomysł został odłożony na długie lata, choć wielu znawców filozofii średniowiecznej i nowożytnej zachęcało do realizacji tlejącego się pomysłu. Głównym motywem do podjęcia tematu była konferencja naukowa, organizowana przez Wydział Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 2007 roku, a następnie publikacja Stanisława Ziemiańskiego *Czy Franciszek Suarez był esencjalistą?*, w której autor prowadzi polemikę przede wszystkim z Étienne'm Gilsonem i usiłuje wykazać, że Suarez nie głosił w swej metafizyce esencjalizmu, lecz egzystencjalizm. Kiedy wydawało się, że esencjalizm w filozofii Suareza został dostatecznie wykazany i uzasadniony, Ziemiański nie tylko stawia tę tezę w wątpliwość, lecz po prostu poddaje ją krytyce. Nie ustaje więc spór, która z dwóch dominujących wówczas tradycji filozoficznych: tomizm czy szkotyzm Suarezowi jest bliższa? Ich wpływ na myśl Franciszka Suareza nie podlega dyskusji. Przedmiotem prowadzonych polemik jest zasięg tego oddziaływania. To tylko jeden z przykładów rozbieżności interpretacyjnych filozofii Franciszka Suareza. Istnieje ich znacznie więcej.

Należy jednak dodać, że Kajetan w świetle najnowszych badań nie był wiernym komentatorem Tomasza, choć uchodził za największy autorytet szkoły tomistycznej w XVI wieku i wiele jego ustaleń przypisywano samemu Doktorowi Anielskiemu.

W okresie działalności Franciszka Suareza uwidaczniała się wyraźnie rywalizacja między dominującymi i wpływowymi wtedy szkołami: tomistyczną (dominikańską) i szkotystyczną (franciszkańską). Inaczej mówiąc, w tych szkołach był reprezentowany arystotelizm tomistyczny i arystotelizm szkotystyczny. Każda ze szkół ceniła sobie właściwe autorytety i własną doktrynę. Stąd w szkole tomistycznej broniono teorii analogii bytu, a w szkole szkotystycznej – jednoznaczności bytu. Tomiści sankcjonowali krytykę Dunsza Szkota, jego zwolenników oraz autorów innych orientacji filozoficznych, ale nie dopuszczali krytyki Tomasza z Akwinu i jego poglądów. Szkotyści mogli krytykować Tomasza i tomistów, ale nigdy Dunsza Szkota itp.

Nadmienić należy, że poza tymi dwoma nurtami filozofii zaznaczają się silne wpływy neoplatonizmu, awicennianizmu, znacząco oddziaływała jeszcze *via moderna*, idee renesansowego humanizmu wyrażały się postulatami powrotu do historycznego autentycznego Arystotelesa, nie bez wpływu na filozofię miały odkrycia geograficzne, rozwój nauk przyrodniczych, rozłam w Kościele zachodnim, decyzje podjęte na Soborze Trydenckim itp. W obliczu doktrynalnego zamętu łacińska *Christianitas* usilnie poszukiwała jednoczącej doktryny. Preferencje zmierzały w kierunku arystotelizmu chrześcijańskiego w wersji tomistycznej, mocno propagowanej przez przedstawicieli środowiska dominikańskiego, jeszcze na długo przed obradami Soboru Trydenckiego. Ich dążenia wyrażały się w formule: *Quidquid scripsit Divus Thomas verum est*. Znaleźli oni silnego protektora w osobie papieża Piusa V, który w 1567 roku, czyli w cztery lata po zakończeniu Soboru Trydenckiego, ogłosił św. Tomasza doktorem Kościoła i zalecił, aby jego naukę wykładano na katolickich uczelniach.

Wydawało się, że jezuici zgodnie z oficjalnym stanowiskiem Kościoła, będą wiernie realizować jego założenia. W tym przekonaniu utwierdza również fakt, że założyciel zakonu, św. Ignacy Loyola, św. Tomasza z Akwinu uczynił doktorem swego zakonu. Kształtujące się w drugiej połowie XVI wieku, a więc w okresie działalności Franciszka Suareza, jezuickie *Ratio studiorum* zalecało przede wszystkim Tomaszową wersję arystotelizmu. Faktycznie, twórczość Akwinaty cieszyła się dużym autorytetem i była wykorzystywana w szerokim zakresie. Można było od niego odstąpić jedynie w sytuacjach wyjątkowych i należało to czynić z ostrożnością i szacunkiem. Suarez, jak wielu innych autorów, o Tomaszu nie mówi inaczej, jak tylko *Divus Thomas*. Paradoksalnie zabieg ten nie oznacza wierności poglądom Akwinaty.

„Szczególnie w intencjach Suareza – pisze Jan Czerkawski - leżała próba modernizacji filozofii Tomasza, modernizacja ta zaś łączyła się ściśle z dokonaniem szeregu zmian doktrynalnych, a tym samym wierność Akwinacie nie była traktowana jako kryterium poznania prawdy”¹. Stosunek jezuitów do nauczania Doktora Anielskiego był więc dość swobodny. Podkreślają oni, że oprócz Tomaszowej interpretacji Arystotelesa są inne, których nie można pominąć, a wśród nich nade wszystko Dunska Szkota. W rezultacie takiego podejścia jezuita stworzyli nową wersję arystotelizmu, którą w odróżnieniu od wersji tomistycznej, „kanonicznej”, określa się mianem „zmodernizowanej”. Zaistniałe różnice doktrynalne stanowią podstawę, aby twierdzić, że już pod koniec XVI wieku, obok szkoły tomistycznej (dominikańskiej) i szkotystycznej (franciszkańskiej) prosperowała już szkoła suarezjańska (jezuicka), której - jak nazwa podpowiada - twórcą i najwybitniejszym przedstawicielem był właśnie Franciszek Suarez.

Nowo powstały zakon nie był obciążony żadną tradycją, ale nie mógł się obyć bez przewodników, którzy wyznaczają mu szlaki twórczości filozoficznej. Suarez, który zaważył na ideowym obliczu filozofii jezuickiej, musiał mieć określone autorytety, które traktował jako swych inspiratorów. Należy bowiem pamiętać, że żaden z wielkich i oryginalnych myślicieli nie pojawił się znikąd, każdy z nich czerpał inspiracje od swych poprzedników, na kimś się wzorował. Dla przykładu można przywołać postać Immanuela Kanta (1724-1804), dla którego podstawowym źródłem doktrynalnym były dogmatyzm Christiana Wolffa (1679-1754) i sceptycyzm Dawida Hume’a (1711-1776). Podobnie Franciszek Suarez nie jest autorem, na którego nie oddziaływały myśli św. Tomasza z Akwinu, Jana Dunska Szkota czy zauważalny w tym czasie wpływ neoplatonizmu, awicennianizmu, nominalizmu, renesansowego humanizmu, reformacji itp.

Zależność Suareza od tradycji to jedna kwestia, druga zaś to jego wpływ na potomnych. Piotr Jaroszyński w książce *Metafizyka czy ontologia Suareza* uczynił jednym z najczęściej cytowanych autorów, jemu też przypisuje umacnianie tendencji ontologicznych w filozofii czasów nowożytnych. Podstaw ontologii upatruje w filozofii szkotystycznej, w której decydującą rolę odgrywa jednoznaczność oraz pojęcie bytu możliwego, za czym opowie się i utrwali Suarez.

Istnieje jeszcze jeden istotny motyw, który skłania do zajęcia się filozoficzną działalnością Suareza. Jego *Disputationes metaphysicae* jest dziełem jednolitym, zbudowanym

---

¹ J. Czerkawski, *Humanizm i scholastyka. Studia z dziejów kultury filozoficznej w Polsce w XVI i XVII wieku*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1992, s. 177.

w oparciu o określone problemy filozoficzne. Stało się ono prototypem nowożytnego podręcznika filozofii scholastycznej, tzw. „kursu filozofii” (*cursus philosophicus*). Późniejsi autorzy, wzorując się na Suarezie, pisali całościowe i systematyczne ujęcia filozofii. W tym względzie dzieło Suareza jest przełomowe, ponieważ przed nim pisano komentarze do poszczególnych ksiąg *Metafizyki* Arystotelesa. Poprzednik Suareza, Piotr Fonseka, pisał jeszcze takie właśnie komentarze, księga po księdze, zgodnie z układem oryginału. Mimo zmiany formy Arystoteles nadal cieszył się dużym autorytetem, zajmował najwyższe miejsce w hierarchii scholastycznych autorytetów, co uwidacznia się także u Suareza, ale zainteresowanie *Corpus Aristotelicum* znacznie zmalało. Prawdopodobnie rozpoczęta przez Suareza zmiana sposobu uprawiania filozofii była tego faktu świadectwem lub przyczyną.

Badania nad filozofią Suareza były prowadzone z historycznego punktu widzenia, więc podjęty temat analogii jest jedynie pomocą w określeniu doktrynalnego oblicza filozofii Suareza. Z tego też tytułu Tomasz z Akwinu, Duns Szkot, Kajetan, Fonseka stanowili główny punkt odniesienia, nie znaczy to, że wyłączny. Analizowany tekst sugerował inne odniesienia, ponieważ Suarez jako wielki erudyta przy omawianiu różnych zagadnień prezentował szerokie spektrum różnorodnych stanowisk. Również należy zauważyć, że Suarez działał w czasach niezwyklej zawirowań doktrynalnych, co znajdowało odzwierciedlenie w tekstach *Disputationes* i co zostało uwzględnione w trakcie tej rozprawy, zgodnie z jej założeniami.

W realizacji podjętego zadania posłużono się *Disputationes Metaphysicae*, dziełem w języku łacińskim z tłumaczeniem hiszpańskim, wydawanym w Madrycie w latach 1960-1966. Tekst tego dzieła był punktem wyjścia i głównym przedmiotem analiz. Chodziło bowiem o to, aby do zawartych w nim treści podejść w sposób jak najbardziej neutralny, niczego mu apriorycznie nie przypisać, aby na prezentowane przez Suareza zagadnienia nie patrzeć przez pryzmat istniejących interpretacji. Owszem, były one wykorzystane, ale w stosunku do *Disputationes* były stawiane na dalszym planie. Praca więc polegała przede wszystkim na analizie tekstów źródłowych.

Przeprowadzone badania pozwoliły na sporządzenie zestawu wniosków i spostrzeżeń.

1. Suarez wybrał analogię jako najbardziej bezpieczny i pośredni sposób orzekania między wieloznacznością i jednoznacznością. Swój wybór uzasadnia na drodze pozytywnych i negatywnych argumentów. Stwierdza, że warunkami orzekania analogicznego są zbieżność i podobieństwo treści, zachodzące między rzeczami, o których się orzeka (*aliqua realis convenientia seu similitudo inter analogata*) oraz występująca w tym orzekaniu zasada

wzajemnej zależności, czyli pierwszeństwa i wtórności (*per prius et posterius*). Stosując zaś metodę negatywną, podaje argumenty odrzucające wieloznaczność i jednoznaczność. Zauważa, że odrzucenie wieloznaczności jest dość łatwe i nie nasręcza wielu problemów, trudniejszą sprawą jest uzasadnienie braku jednoznaczności, która w końcowym procesie uzasadniania okazuje się, że jest mu bliższa od analogii. W jednoznacznym typie orzekania wyróżnia jednoznaczność powszechną, wyrażającą się w pojęciach rodzajowych i gatunkowych oraz jednoznaczność transcendentálną, która jest nawiązaniem do poglądów Jana Dunska Szkota. Nazwa „byt” należy do nazw jednoznacznie transcendentálnych i analogicznych zarazem. Wspólna treść, wyrażona nazwą „byt” jest podstawą utworzenia jednego pojęcia, które z jednej strony jest pojęciem najbardziej abstrakcyjnym i prostym (*abstractissimus et simplicissimus*), z drugiej strony wskazuje na zachodzące zróżnicowanie i zależność między rzeczami (*inaequalitas essentialis dependentiae*). Suarez w takim zabiegu zaciera różnice między jednoznacznym a analogicznym sposobem orzekania, między teorią szkotystyczną a tomistyczną. Nietrudno też zauważyć, że w takim podejściu można upatrywać wprost sprzeczności.

2. Suarez, opowiadając się za analogią, deklaruje przynależność do arystotelizmu tomistycznego i jako przedstawicieli rozwiązań analogicznych wymienia Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, Kajetana, Franciszka Sylwestra z Ferrary i Piotra Fonsekę. Problem analogii pragnie zgłębić, odpowiadając na pytanie, jaki rodzaj analogii należy zastosować w rozumieniu pojęcia bytu, czyli w jego odniesieniu do Boga i stworzeń, substancji i przypadłości. Podkreśla, że Tomasz z Akwinu i Kajetan przyjmowali jedynie analogię proporcjonalności, z wykluczeniem analogii atrybucji. Natomiast Franciszek Sylwester z Ferrary i Piotr Fonseka opowiadali się za analogią proporcjonalności w połączeniu z analogią atrybucji. W obydwu tych rozwiązaniach Suarez wprowadza istotne zmiany dotyczące rozumienia poszczególnych rodzajów analogii i ich zastosowaniu.

a) Pierwsza modyfikacja dotyczy analogii proporcjonalności. W trakcie jej omawiania nie zauważa się, aby Suarez wskazywał wprost na dwie jej odmiany: analogię proporcjonalności metaforycznej i analogię proporcjonalności właściwej. Przy jej prezentacji przytacza przykład „uśmiechu”, który jest klasycznym przykładem analogii metaforycznej. Dopiero z dalszych analiz wynika, że nie jest mu obca także analogia proporcjonalności właściwej. Okazuje się, że tę ostatnią sprowadza do metafory i tylko analogia metaforyczna zapewnia orzekanie analogiczne, a analogia proporcjonalności właściwej nie zasługuje nawet na miano analogii, ponieważ w przekonaniu Suareza nie różni się od jednoznaczności. Suarez dokonuje

odwrócenia dotychczasowego rozumienia: proporcjonalność metaforyczna jest proporcjonalnością analogiczną (właściwą), a proporcjonalność właściwa jest proporcjonalnością jednoznaczną (niewłaściwą). Jak niektórzy ze wskazanych przez Suareza poprzedników, tzn. Tomasz z Akwinu i Kajetan, jedynie w analogii proporcjonalności właściwej upatrywali właściwe narzędzie badań metafizycznych, tak Suarez jej rolę zminimalizował, idąc w kierunku twierdzenia o jej nieprzydatności w metafizyce.

b) Druga modyfikacja odnosi się do analogii atrybucji. Do tej analogii, która jest zasadniczo typem analogii zewnętrznej, Suarez wprowadza niespotykaną dotąd jej odmianę – analogię atrybucji wewnętrznej. W jej charakterystyce podkreśla, że analogon realizuje się jednakowo, właściwie i wewnętrznie we wszystkich analogatach z jednoczesnym uwzględnieniem hierarchii, pierwszeństwa i wtórności, czyli z możliwością wyróżnienia analogatu głównego i analogatów wtórnych. Określenie to nasuwa wątpliwości, ponieważ sens pierwszej części wypowiedzi zdaje się zaprzeczać drugiej części. Wyjaśnienie pierwszej części pokrywa się z określeniem analogii proporcjonalności właściwej, gdzie nie ma miejsca na analogat główny, a wyjaśnienie drugiej części pokrywa się z charakterystyką analogii atrybucji zewnętrznej, z analogatem głównym w swej strukturze. Suarez łączy to w jedną analogię atrybucji wewnętrznej. Taki zabieg nie odbiega właściwie od ujęć Ferrariusza i Fonseki, którzy przyjmowali analogię proporcjonalności łącznie z analogią atrybucji. Suarez jednak tamto stanowisko odrzuca, a przyjmuje wyróżnioną przez siebie analogię atrybucji wewnętrznej i przypisuje jej walor metafizyczny w opisie rzeczywistości, czyli Boga i stworzeń, substancji i przypadłości. Sama nazwa tej analogii jakoś podpowiada, że warunki orzekania analogicznego są realizowane, a mianowicie, zbieżność treściowa i zasada pierwszeństwa i wtórności. Treść bytowa według zasady podobieństwa realizuje się we wszystkich analogatach w jednakowym stopniu, przy jednoczesnym zachowaniu zasady pierwszorzędności i drugorzędności wśród analogatów, o których się orzeka. Podjęty przez Suareza zamiar jest zrozumiały, aby znaleźć takie pojęcie bytu, które odnosiłoby się do złożonej i różnorodnej rzeczywistości, ale wydaje się, że nie do końca uzasadniony, ponieważ zasada zbieżności sugeruje jednoznaczność, zasada zaś pierwszeństwa i wtórności – analogię. Na podstawie suarezjańskiej koncepcji analogii atrybucji wewnętrznej można wnioskować, że jej autor chce połączyć jednoznaczność pojęcia bytu z jego analogicznością, czyli stanowisko szkotystyczne z tomistycznym.

3. Koncepcja analogii wiąże się ściśle z koncepcją bytu jako przedmiotu metafizyki i leży u podstaw formowania się różnych szkół filozoficznych. W określeniu bytu jako przedmiotu metafizyki Suarez posługuje się określeniami *ens in quantum ens reale* lub *essentia realis*.

Określenia te sugerują egzystencjalną koncepcję bytu, a przez to Tomaszowy sposób rozumienia metafizyki. Jednak z Tomaszowym ujęciem nie ma to nic wspólnego. W metafizyce Suareza podane wyrażenia nie informują o realnych, czyli konkretnych i jednostkowo istniejących bytach, albo o aktualnym istnieniu istoty, lecz o wyabstrahowanej treści, esencjalnie spójnej i zrozumiałej. Jest to po prostu istota niesprzeczna w sobie i jedynie zdolna do istnienia aktualnego. W sensie egzystencjalnym jest ona wprawdzie niebytem, ale w sensie esencjalnym jest czymś pozytywnym, czynnikiem przesądającym o tym, czym coś jest. Realne jest to, co nie jest niczym esencjalnie i co nie jest fikcją lub zmyśleniem, typu chimera. Istota realna nie musi być łączona z faktycznym istnieniem, ponieważ istnienie nie jest tu najważniejsze, wystarczy istota możliwa, czyli taka, która istnienia nie wyklucza i jest na niego otwarta. Jeżeli przedmiotem metafizyki jest tak rozumiany byt realny, to metafizyka nie zajmuje się analizą aktualnych istnień, lecz *quidditas*, czyli abstrakcyjnym zestawem treści. A tak pojmowany byt nie może być rozumiany analogicznie, lecz wyraźnie jednoznacznie, czyli szkotystycznie, a nie tomistycznie.

4. Tak utworzone pojęcie bytu skupia uwagę jedynie na esencjalnej jego stronie, a faktyczne istnienie bytu pomija, ponieważ treść pojęcia bytu jest taka sama dla istoty abstrakcyjnej i dla istoty istniejącej aktualnie. Istnienie nie przedstawia poznającemu umysłowi dodatkowych i ubogacających elementów treściowych, może ono być i nie być, ponieważ byt jako istota i bez istnienia jest równie dobrze zrozumiałą, jak byt faktycznie istniejący. Dlatego też Suarez akcentuje przedmiot metafizyki w znaczeniu *ens ut nomen*. Byt zaś realnie istniejący przestaje być przedmiotem poznania metafizycznego. Nie byt, lecz pojęcie bytu wchodzi w miejsce przedmiotu metafizyki.

5. Esencjalizm filozofii Suareza daje się również zauważyć przy analizie problemu wzajemnej relacji istoty do istnienia w bycie przygodnym. W przekonaniu autora *Disputationes metaphysicae* byt nie jest złożony z istoty i istnienia jako dwóch transcendentalnych i koniecznościowo sobie przyporządkowanych czynników. Istnienie nie jest elementem konstytutywnym bytu i nie jest aktem istoty. Pomiędzy istotą i istnieniem nie występuje różnica realna, jak twierdzili zwolennicy myśli Tomasza z Akwinu (Idzi Rzymski, Kajetan), lecz różnica myślna. O różnicy realnej można mówić jedynie między bytem możliwym i bytem aktualnym. Innymi słowy, problem istoty i istnienia Suarez sprowadza do różnicy między istotą możliwą, czyli zdolną do istnienia i istotą już zaktualizowaną, czyli istniejącą. Istota, czy raczej istotność (*quidditas*), jest najważniejsza i zawsze taka sama.

6. W dalszym precyzowaniu bytu jako przedmiotu metafizyki - poza wymienionymi już określeniami - Suarez używa jeszcze wielu innych sformułowań i rozróżnień: *conceptus formalis* i *conceptus obiectivus*, *ens ut participium* i *ens ut nomen*, *esse essentiae* i *esse existentiae*, *esse reale* i *esse obiectivum*, *essentia potentiale*, *actuale*, *reale*, *aptitudo ad existentiam* itp. Tak znaczącą wielością rozróżnień i podziałów nie ułatwia rozumienia bytu i zajmowanego przez siebie stanowiska. Do większej jasności problemów metafizycznych nie przyczynia się także wyróżnienie w pojęciu bytu (przedmiocie metafizyki) porządku logicznego i porządku metafizycznego. W efekcie tego zabiegu wyraźnie rozdzielił obydwie te porządki. Bez odpowiedzi pozostaje pytanie, jak to jest możliwe, aby pojęcie bytu z jednej strony było jednym, o jednorodnej treści, wykluczające wszelkie zróżnicowanie (jednoznaczne), z drugiej zaś strony, aby odzwierciedlało pluralistyczną i zróżnicowaną rzeczywistość (analogiczne). Nie wystarczy jedynie twierdzić, że porządek metafizyczny jest analogiczny, a porządek poznawczy - jednoznaczny. Jeżeli rzeczywistość jest analogiczna, to musi być również analogiczne poznawcze jej ujęcie. W przeciwnym wypadku występuje rozdźwięk między przedmiotem poznania i poznawanym bytem.

7. Według Suareza analiza istoty, jej tzw. „realności”, jest warunkiem pozwalającym na dotarcie do istnienia. Istnienie jest uzależnione od istoty, a nie istota od istnienia. Przedmiotem poznania metafizycznego stają się podmiotowe „realne” istoty, a nie faktycznie realne, bo zewnętrzne wobec podmiotu przedmioty. W tym świetle uwidaczniają się załączki kartezjańskiego i kantowskiego podważenia realizmu teoriopoznawczego. O rzeczywistości orzeka się przez pryzmat analizy świadomości, idei (Kartezjusz). Poznajemy istniejące w nas istoty (fenomeny), ponieważ są one w nas, a nie poznajemy realnie i faktycznie istniejących bytów, ponieważ są one w sobie (*in se*), są poza nami (Kant).

8. Można powiedzieć, że esencjalizm metafizyki Suareza jest skutkiem zabiegów, które zmierzały w kierunku, aby metafizyce zapewnić wszelkie wymogi poznania naukowego. Z tego tytułu metafizyka zajmuje się istotami wszystkich rzeczy, dla których istnienie nie odgrywa nadrzędnej roli. Istoty bowiem są dla intelektu dostępne i można je rozważać niezależnie od ich istnienia, bo dla analizy zawartości treściowej bytu obojętne jest to, czy ona istnieje, czy też nie istnieje. Pod wpływem twórczości Suareza metafizyka zaczyna wyraźnie się przekształcać w ontologię, która poprzez Johanna Clauberga najpełniej zaowocuje w filozofii Christiana Wolffa, gdzie byt staje się równoważny z pojęciem bytu, a z kolei pojęcie bytu wyznacza możliwości rozumienia rzeczywistości. Nie sposób też pominąć suarezjańskich inspiracji Friedricha Wilhelma Schellinga.

9. Suarezjańska abstrakcja i esencjalne ujęcie bytu potwierdzają tylko jego jednoznaczność, z jednoczesnym pomniejszeniem czy wręcz wykluczeniem tezy o analogii bytu. Na samym początku Suarez deklaruje przyjęcie analogii pojęcia bytu, lecz wykazując argumenty przeciwko wieloznaczności i jednoznaczności, ubolewa nad trudnościami, które mu nie pozwalają na w pełni uzasadnione i przekonujące odrzucenie jednoznaczności. Przy dyskusji ze stanowiskiem tomistycznym i występowaniu licznych wątpliwości oraz towarzyszącej ambiwalencji wobec jednoznaczności i analogii, Suarez opowiada się wyraźnie za jednością pojęcia bytu, co zdecydowanie zbliża go do jednoznaczności. Jedność pojęcia bytu jest dla niego o wiele jaśniejsza i pewniejsza niż to, że jest ono analogiczne i dlatego nie zamierza przeczyć jedności pojęcia jedynie ze względu na obronę analogii. I podkreśla, że jeżeli miałby wybrać jedno z tych dwóch stanowisk, czyli jednoznaczność lub analogię, to wybrałby jednoznaczność². Innymi słowy, napotykamy na dwa przeciwstawne twierdzenia, z wyraźnym akcentem na jednoznaczność. Suarez wpisuje się więc w awicenniańsko-szkotystyczną tradycję pojmowania bytu, z jednoczesnym odejściem od Tomaszowego nurtu filozoficznego. Metafizyka staje się nauką zajmującą się jednoznacznym pojęciem bytu, a nie analogicznie istniejącym bytem. Analogia została zepchnięta na margines rozważań metafizycznych.

10. Esencjalny sposób podejścia nie wymagał w sensie ścisłym dowodów na istnienie Boga. Suarez więc nie przedstawia takich dowodów, a problem Boga sprowadza do analizy Jego istoty i natury. Procesem dowodzenia istnienia Boga wręcz się nie zajmuje. Z góry zakłada Jego istnienie, stawia Go w punkcie wyjścia refleksji filozoficznej w ramach *ratio entis*, czyli wspólnego pojęcia bytu i ustala jego stosunek do bytu skończonego. Z tego też tytułu akcentuje analogię atrybucji wewnętrznej. Taki rodzaj analogii, ze względu na swą strukturę, nie tylko nie jest brany pod uwagę w dowodzeniu istnienia Boga, lecz także w poznaniu Jego natury nie odgrywa większej roli, bo jest pochodną wcześniejszej znajomości Boga, choć pozostaje pytanie otwarte, z jakiego źródła ta wiedza pochodzi. Można powiedzieć, że jak od strony pozytywnej w problematyce Boga, podobnie jak w innych zagadnieniach, Suarez najbardziej inspiruje się Szkotem, tak od strony negatywnej - daleki jest od Tomasza z Akwinu. Tomaszowa koncepcja bytu zapewniała faktyczny kontakt z realną rzeczywistością i zapewniała możliwość zbudowania analogii proporcjonalności transcendentalnej, która jest

---

² Wymowne jest stwierdzenie Suareza: "... nunc solum assero omnia quae diximus de unitate conceptus entis longe clariora et certiora videri quam quod ens sit analogum, et ideo non recte propter defendendam analogiam negari unitatem conceptus, sed si alterum negandum esset, potius analogia, quae incerta est, quam unitas conceptus, quae certis rationibus videtur demonstrari, esset neganda". DM 2, 2, 36.

niezbędnym narzędziem w dotarciu do istnienia Boga. Natomiast w metafizyce Suareza analogia stała się mało potrzebna.

11. Suarez problem istnienia Boga łączy z problemem Jego natury i przymiotów; filozoficzny, czysto przyrodzony sposób poznania Boga uzupełniał teologicznym; drogę aposterioryczną przeplatał rozważaniami apriorycznymi. W rezultacie takiego zabiegu zauważa się brak wyraźnego rozgraniczenia między filozoficznym i teologicznym sposobem podejścia, między problemem istnienia i natury, między dowodzeniem *a posteriori* i *a priori*. Zauważa się, że faktyczna realizacja odbiega od zapowiadanych deklaracji, dotyczących choćby tego, że zgłębianie kwestii Boga będzie się odbywało na płaszczyźnie niezależnej od objawienia.

12. Odpowiadając na zasadnicze pytanie, postawione we wstępie pracy, jakie inspiracje w rozważaniach metafizycznych Suareza są dominujące, należy wskazać nurt szkotystyczny. Odejście od tomizmu na rzecz szkotyizmu potwierdzają m. in. esencjalna koncepcja bytu, *ratio entis* jako punkt wyjścia rozważań metafizycznych, wyróżnienie i przyjęcie jednoznaczności transcendentalnej, preferowanie jednoznacznego sposobu orzekania o bycie kosztem analogii, odrzucenie realnej różnicy między istotą i istnieniem w bycie przygodnym, a przyjęcie różnicy myślniej, której rozumienie jest bliskie szkotystycznej modalności, istnienie nie jest aktem istoty, w miejsce aktu i możności jako elementów jednego bytu przyjęcie możliwościowego i aktualnego sposobu istnienia bytu.

13. Franciszek Suarez okazał się wielkim erudytą, o czym świadczy fakt, że odwoływał się do autorów starożytnych, Ojców Kościoła, filozofów arabskich, średniowiecznych scholastyków i współczesnych mu uczonych. Jako przedstawiciel nowego zakonu nie był obciążony żadną dotychczasową tradycją filozoficzną i nie czuł się zobowiązany do wierności określonym autorytetom. Dlatego też dostrzega się w jego poglądach, niespotykane dotąd ustalenia.

- W teorii analogii wyznacza niezależne od nikogo rozwiązanie. Nie przyjmuje bowiem stanowiska Tomasza z Akwinu, ani też Kajetana, ani Franciszka z Ferrary, ani Piotra Fonseki. Najbliższy jest mu Arystoteles, z jego koncepcją analogii atrybucji *pros hen*.

- Wyrazem niezależności doktrynalnej jest wyróżnienie niespotykanego dotychczas rodzaju analogii, jaką jest analogia atrybucji wewnętrznej oraz przypisanie jej podstawowej roli w metafizyce.

- Zaciera różnice między analogią proporcjonalności metaforycznej i analogią proporcjonalności właściwej, upatrując w tej drugiej jednoznaczność i redukując ją do metafory.

14. Do wyżej wskazanego (w punkcie 6) bogactwa rozróżnień i podziałów można dodać inne problemy, w analogii atrybucji wyróżnienie atrybucji bezpośredniej i pośredniej, rozumienie bytu jako bytu i bytu jako takiego bytu, czyli bytu jako Boga, jako stworzenia, jako substancji i jako przypadłości, albo pojmowanie substancji jako bytu i substancji jako substancji, przypadłości jako bytu i przypadłości jako przypadłości czy też w problemie istnienia Boga i Jego natury łączenie opozycyjnych wobec siebie porządków (punkt 11). To tylko niektóre problemy, wymienione tu przykładowo, świadczące o skali trudności we właściwym zrozumieniu Suarezowych *Disputationes metaphysicae*. W przedstawionej rozprawie pokazano, że jest ich znacznie więcej. O czym to świadczy? Z jednej strony można wnioskować, że Suarez po renesansowym fermentie doktrynalnym usiłuje wypracować filozofię, która pretenduje do powszechnej ważności, chce stworzyć swoistą *via communis*, jakiś nowy system górujący ponad tkanką wielości i różnorodności dotychczasowych koncepcji. Z drugiej zaś strony ogrom rozróżnień stanowisk i ich łączenie sprawia, że czytelnik *Disputationes* gubi się i ma trudności z trafnym odczytaniem zawartych tam treści. Suarez nie przedstawia problemów filozoficznych zgodnie z postanowieniami zawartymi w *Ratio studiorum*, czyli jasno, krótko, przystępnie. Z tego też względu nie przyczynia się do pełniejszego rozumienia filozofii ani dostatecznie nie ukazuje jej potrzeby i atrakcyjności.

15. Na tym tle jawi się o dużym ciężarze gatunkowym postulat, aby zbadać, na ile filozofia Suareza, która stanowiła podstawy programu nauczania szkolnego, wpłynęła na niechęć wobec metafizyki i filozofii w ogóle. Takie właśnie sugestie płyną ze strony Immanuela Kanta, Augusta Comte'a, Antonio Rosminiego i in. Trzeba dodać, że nie mówią oni wprost o Suarezie, lecz ogólnie o nowożytnej filozofii scholastycznej, a ta w znacznym stopniu kształtowała się pod wpływem Suareza czy szerzej jezuitów. Autorów, którzy są krytyczni wobec nowożytnej scholastyki, uderza kontrast między rozwojem nauk szczegółowych a zwątpieniem towarzyszącym poznaniu metafizycznemu. Podkreślają też, zwłaszcza Kant i Rosmini, że nie można zrezygnować z metafizyki czy też z filozofii o nachyleniu metafizycznym, ponieważ byłoby to wyrazem zdrady w stosunku do człowieka i jego metafizycznie ukierunkowanej natury ludzkiej. Upatrywanie słabości poznania metafizycznego w twórczości Suareza jest w tej chwili przedwczesne i daleko idącym uproszczeniem. Kompetentna jednak odpowiedź domaga się pogłębionych i rzetelnych studiów.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych

Poza omówionym wyżej dorobkiem o charakterze historyczno-filozoficznym, związanym z filozofią jezuicką (dwie pozycje książkowe i siedem mniejszych opracowań: artykuły i rozdziały w pracach zbiorowych), pozostała część moich osiągnięć obejmuje ok. 80 pozycji, wśród których znajdują się dwie prace zbiorowe pod redakcją, 19 artykułów, 14 rozdziałów w pracach zbiorowych, 40 haseł encyklopedycznych (zamieszczonych w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* i w *Encyklopedii Filozofii Polskiej*), ponadto prace popularno-naukowe, sprawozdania, przedmowa do książki, recenzje wydawnicze.

W tym dorobku (oprócz haseł encyklopedycznych) można wyróżnić dwa zasadnicze działy:

a) Filozoficzne (antropologiczne) podstawy etyki,

b) Filozofia wychowania.

Ad a) W pierwszym dziale dotyczącym filozoficznych (antropologicznych) podstaw etyki należy wskazać następujące opracowania:

Publikacje w czasopismach:

1. *Chrześcijańska przeszłość dla kultury integrującej się Europy*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 11 (2008) nr 1, s. 123-134.
2. *Autentyzm a uczciwość. Zgodność czy rozbieżność?*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 13 (2010) nr 1, s. 77-86
3. *Zagrożenia podmiotowości człowieka*, „Logos i Ethos” 1(30) 2011, s. 215-234,
4. *Etyczne implikacje (nie)osobowego traktowania człowieka*, „Forum Pedagogiczne” 2011/2, s. 71-96,
5. *Prawo stanowione a moralność w państwie demokratycznym*, „Studia Philosophica Wratislaviensia” vol. VIII, fasc. 1 (2013), s. 37-50,
6. *Modern Globalism Versus Traditional Universalism. Freedom or Totalitarian Oppression?*, „European Journal of Social and Human Sciences” 4 (1) 2017, s. 11-24.

Publikacja w pracy zbiorowej:

1. *Odmiennosc współczesną normą – wybrane ujęcia filozofii wychowania*, w: *Wobec „odmiennosci...?”*. *Pedagogiczne konotacje*, red. M. Dycht i L. Marszałek, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2008, s. 36-48.

Podstawowym osiągnięciem tego dorobku jest twierdzenie, że u źródeł kształtowania się zasad i norm etycznych, a w ślad za tym postaw ludzkich, leży koncepcja człowieka, czyli stosowna antropologia. Wiele problemów współczesnego życia zostało przedstawionych z dwóch opozycyjnych względem siebie stanowisk filozoficznych: filozofii klasycznej i niektórych tendencji myślowych i kulturowych, które określa się mianem postmodernizmu. Wskazywano przede wszystkim na konsekwencje praktyczne wynikające z jednego i drugiego sposobu myślenia. Można powiedzieć, że pierwszy sposób, związany z filozofią klasyczną, prezentuje metafizyczną koncepcję człowieka, drugi zaś funkcjonalną. Znaczy to, że filozofia klasyczna ujmuje człowieka zawsze podmiotowo, jako osobę, której przysługuje godność z samego faktu zaistnienia, niezależnie od dalszej jego kwalifikacji, sprawności fizycznej i intelektualnej, zdobytych umiejętności, zajmowanych stanowisk itp. Wysoka wartość człowieka nie ulega zmianie. Człowiek nawet chory, niepełnosprawny czy niezdolny do wykonywania skomplikowanych czynności, nie przestaje być człowiekiem, osobą, zawsze zasługuje na szacunek, troskę, wyrazy solidarności i współczucia. Szczególnie wtedy, gdy jest słaby, potrzebuje ze strony innych pociechy i wsparcia. Inni udzielając takiej pomocy dają świadectwo altruizmu i zwycięstwa nad egoizmem. Jedni i drudzy, tzn. słabi i mocni, mają określone względem siebie prawa i obowiązki, choć najchętniej mówimy o uprawnieniach. Chorzy, starzy, niepełnosprawni są zobowiązani do okazywania cierpliwości, wdzięczności, odwagi, męstwa i nadziei. Zdrowi i silni są wezwani do wsparcia, pociechy czy choćby samej obecności przy słabym i chorym. Nawet gdy słaby nie może tego zrozumieć, to taka postawa świadczy o wysokiej jakości humanizmu międzyludzkich relacji. Krótko mówiąc, wszystkim towarzyszy świadomość, że obowiązuje ten sam, obiektywny i niezmienny kanon zasad i norm postępowania etycznego.

Tak przedstawia się problem człowieka i konsekwencji etycznych na gruncie filozofii klasycznej, inaczej jest przy funkcjonalnym podejściu do człowieka. Tu nie zawsze człowiek jest podmiotem, nie zawsze osobą. Bycie osobą nie jest dane, lecz uzależnione od nabytych sprawności i jakości wykonywanych funkcji. Człowiek jest osobą, gdy jest samoświadomym podmiotem własnych czynności. Jest nim tylko ten, kto jest względnie młody, względnie silny, względnie zdrowy. Natomiast podaje się kryteria, które pozwalają niektóre kręgi ludzi wyłączyć z grona osób. Konsekwencją takiego zabiegu, ci rzekomo gorsi, nie posiadają pełnej

gamy praw, jakimi mogą cieszyć się „lepsi”. W oparciu o taki typ myślenia silni mogą ustanawiać prawa, kierując się subiektywnymi odczuciami, nie wykluczając tego, że u podstaw stanowienia prawa (czyt. postępowania etycznego) będzie leżał egoistyczny kaprys czy zachcianka. Na takim gruncie filozoficznym nie można wykluczyć, że odejście od normy może być normą, a etyka będzie całkowicie relatywistyczna, która z kolei może stanowić fundament jakiejś nowej odmiany totalitaryzmu. Inną formą wynikających stąd konsekwencji jest silnie ujawniający się postulat autonomii prawa i etyki. Nie zasady etyczne mają stać u podstaw prawa stanowionego, lecz odwrotnie, moralność ma być pochodną przepisów prawnych. Przy konflikcie wartości i kwestiach spornych jawi się trudny problem, wręcz nieprzewidywalny, ponieważ kryterium rozstrzygnięcia będzie prawo, wprawdzie wyższe od poprzedniego, konstytucje czy traktaty międzynarodowe, lecz zawsze prawo, które jest zmienne i może być, i bywa, różnie interpretowane.

Zważając na odmienne i poważne konsekwencje etyczne, wynikające z osobowego i nie-osobowego traktowania człowieka, jawi się pilna potrzeba rzetelnego prezentowania i propagowania filozofii, która broni każdego człowieka.

Ad b) Osiągnięcia z zakresu filozofii wychowania

Publikacje naukowe pod redakcją:

1. *Małżeństwo i rodzina w życiu i rozwoju człowieka*, red. K. Gryżenia, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2009, ss. 288.
2. *ПЕДАГОГІЧНИЙ СЕНС ЗРІЛОСТІ І СТАРОСТІ*, Ред. Барбара Малгожата Калдон, Жанета Темпчик-Нагурка, Казимир Гриження, Видавництво Національного університету „Острозька академія”, Острогоз 2015, ss. 142.

Publikacje w czasopiśmie:

1. *Dobro wspólne – rozwój osobowy – życie gospodarcze*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 10 (2007) nr 2, s. 11-22.
2. *Filozoficzne uzasadnienie powinności rozwoju osoby ludzkiej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 28 (2010), s. 73-86.
3. *Prawo i etyka czynnikami kształtującymi wolność osoby ludzkiej*, „Logos i Ethos” 2(37) 2014, s. 177-201.
4. *Religiofobia w procesie destrukcji człowieka*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” 68 (2015), s. 75-97.

Publikacje w pracach zbiorowych:

1. *Die Wahrheit über Gott und den Menschen als Grundlage der europäischen Einheit*, w: *Theologie der Spiritualität - Spiritualität der Theologie(n). Eine fächerübergreifende Grundlagenstudie*, Hg. E. Möde (Eichstätter Studien, Band 57), Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2007, s. 191-207.
2. *Spór o rolę utopii w wychowaniu*, w: *Tradycja i współczesność filozofii wychowania (= „Pedagogika filozoficzna” t. 2)*, red. S. Sztobryn i M. Miksza, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 223-232.
3. *Kompetencje wychowawcze nauczyciela i jego odpowiedzialność za ucznia w niektórych nurtach myślowych*, w: *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, red. K. Żegnałek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008, s. 139-157.
4. *Postmodernistyczna ironia – szansa czy zagrożenie dla rozwoju i wychowania*, w: *Dziecko a zagrożenia współczesnego świata*, red. S. Guz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 109-122.
5. *Niezbywalna wartość małżeństwa i rodziny. Tytułem wstępu*, w: *Małżeństwo i rodzina w życiu i rozwoju człowieka*, red. K. Gryżenia, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2009, s. 9-13.
6. *Substancjalność i tożsamość u podstaw osobowego rozwoju i wychowania człowieka*, w: *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, red. J. Michalski, A. Zakrzewska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 367-379.
7. *Klasyczne rozumienie tożsamości wobec współczesnej krytyki*, w: *Filozofia wychowania w XX wieku (= „Pedagogika filozoficzna” t. 3)*, red. S. Sztobryn, E. Łatacz, J. Bochomska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 181-194.
8. *Spokój ducha - postawa wobec tego, co nieuchronne*, w: *Rzeczywistość seniora*, red. M. Dudek, J. Krukowski, K. T. Panas, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej im. Prof. Leszka J. Krzyżanowskiego, Warszawa 2014, s. 77-91. [To opracowanie w nieco zmienionej postaci zostało wydane jako: *СТАРИСТЬ І ПЕРСПЕКТИВА СМЕРТІ В ПРОЦЕСІ ДОЗРІВАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДСТВА (Starość i perspektywa śmierci w procesie dojrzewania do pełni człowieczeństwa)*, b: *ПЕДАГОГІЧНИЙ СЕНС ЗРІЛОСТІ І СТАРОСТІ*, Ред. Барбара Малгожата Калдон, Жанета Темпчик-Нагурка, Казимир Гриження, Видавництво Національного університету „Острозька академія”, Острогор 2015, s. 97-112.]

Wskazany obszar mojej twórczości naukowej, to szeroko rozumiana filozofia wychowania. Główny problem wymienionych wyżej prac z tego zakresu, to pełny rozwój człowieka, jego

spełnienie, samorealizacja, osiągnięcie w każdej dziedzinie i w każdym aspekcie życia ludzkiego maksimum rozwoju. Można powiedzieć, że jest to cel każdego człowieka, niezależnie od posiadanych poglądów, wyznawanej religii, kultury, w której się wzrasta czy wrodzonych predyspozycji. Ten wymiar działalności każdemu jest dostępny i każdy człowiek powinien podjąć, jeżeli chce się rozwijać, doskonalić swoje potencjalności. W tym działaniu materiałem tworzenia i końcowym dziełem jest sam człowiek. Mówił o tym i uwrażliwiał Arystoteles, który postulował, aby poznać prawdę o człowieku i ją wykorzystać w kształtowaniu samego siebie.

Okazuje się, że nie każdy nurt filozoficzny taką potrzebę dostrzega i ją uzasadnia. Najpełniej tę potrzebę prezentuje i uzasadnia filozofia klasyczna, począwszy od Arystotelesa. Innymi słowy, ta filozofia pretenduje do poznania, które charakteryzuje się obiektywizmem i uniwersalizmem. W ramach tej filozofii podkreśla się, że człowiek jest istotą pełną dynamizmu, o nieskończonych wręcz potencjalnościach i dlatego ciągle jest w drodze do właściwej sobie doskonałości, doskonałości na miarę człowieka. Stąd podkreśla się, że dziecko ma prawo do wychowania, dorośli zaś mają obowiązek, aby dziecku wychowanie zapewnić, zapoznać go z obowiązującymi wartościami i zasadami, służącymi jego rozwojowi intelektualnemu, moralnemu, twórczemu. Niektórzy podkreślają, że taki rozwój należy traktować jako najwyższe dobro wspólne, które nikomu niczego nie odbiera, nikomu nie zagraża, wszyscy, całe społeczeństwo na tym korzysta. Aby dziecko podjęło w przyszłości trud samowychowania, należy go uwrażliwić, że są postawy i zachowania gorsze i lepsze, naganne i pożądane, nacechowane wadami i cnotami oraz że należy podążać za tymi drugimi, a to wymaga pracy, systematyczności, panowania nad własnym egoizmem.

W swoich pracach przywoływałem również często tendencje myślowe i trendy kulturowe, które preferują przede wszystkim subiektywizm, indywidualizm, relatywizm. Najczęściej w tych ujęciach nie wiadomo kim jest człowiek, nie posiada on stałej natury ludzkiej, nie sposób określić celu wychowania. Nie ma zachowań lepszych i gorszych. Żadnej postawy, zasady, poglądu nie można ustawić w pozycji uprzywilejowanej. Wszystko ma jednakową wartość. W oparciu o takie zaplecze teoretyczne wychowanie staje się anty-wychowaniem (antypedagogika), wychowanie, które nie koryguje postaw, nie pobudza do wysiłku, sprzyja egoizmowi dziecka.

c) Publikacje i działalność popularyzujące naukę

Publikacje popularno-naukowe:

1. *Bóg na ławie oskarżonych*, „Niedziela” 15 IV 2018, nr 15, s. 24-25.
2. *Kobieta niezastąpionym darem dla ludzkości. 30. rocznica „Mulieris dignitatem”*, „Niedziela” 12 VIII 2018, nr 32, s. 24-26.

2011-2019 - Wykłady w Salezjańskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku w Łodzi.

Wykaz terminów i poruszonej problematyki:

- *Odmienność - współczesną normą postępowania* - 21.01.2011 r.
- *Podmiotowość człowieka i jej współczesne zagrożenia* - 1.03.2011 r.
- *Relacja „nauczyciel - uczeń” w niektórych nurtach myślowych* - 17.05.2011 r.
- *Konsekwencje etyczne oświeceniowej wizji Boga i człowieka* - 27.03.2012 r.
- *„Fides et ratio”. Komplementarność czy rozbieżność?* - 14.05.2013 r.
- *Konieczność norm i zasad w kształtowaniu wolności osoby ludzkiej* - 29.10.2013 r.
- *Etyka chrześcijańska na tle innych koncepcji etycznych starożytności* - 8.04.2014 r.
- *„Homo viator”. Człowiek w drodze do właściwej sobie doskonałości* - 3.06.2014 r.
- *Przewrót kopernikański w filozofii dokonany przez Kartezjusza* - 6.11.2014 r.
- *Jana Pawła II koncepcja geniuszu kobiety w kontekście współczesnych wyzwaniań (CAHVIO)* - 5.03.2015 r.
- *Niechęć wobec religii we współczesnej kulturze* - 22.10.2015 r.
- *Kryterium personalistyczne w dyskusjach o aborcji, eutanazji, in vitro, tabletki "dzień po"* - 29.11.2016 r.
- *Religia (nie)pożądanym wejściem Boga w relację z człowiekiem* - 21.02.2017 r.
- *Globalizm w kontekście totalitaryzmów* - 23.03.2017 r.
- *Racjonalne uzasadnienie określeń "człowiek dobry", "człowiek zły"* - 16.05.2017 r.
- *Właściwy sens terminu "scholastyka"* - 5.12.2017 r.
- *Filozofia pogańska i chrześcijańska w okresie patrystycznym* - 14.12.2017 r.
- *Wąsko pojęty racjonalizm oświecenia i pozytywizmu* - 16.01.2018 r.
- *Renesansowe koncepcje godności osoby ludzkiej* - 20.02.2018 r.
- *Między wielkością i znikomością. Błażeja Pascala wizja człowieka* - 22.05.2018 r.

- *Z refleksji Jana Pawła II o kobiecie* – 6.11.2018 r.
- *Rozwój moralny człowieka. Dowolność czy konieczność?* – 26.03.2019 r.

d) Współpraca z zagranicą

Włochy:

1. 1991 r. - W grupie międzynarodowej studium historii pierwszych wieków chrześcijaństwa, przy katakumbach św. Kaliksta w Rzymie.
2. 1994-1997 - Staż studyjno-wychowawczy w czasie kolonii letnich i zimowych (*Estate col cuore, Inverno col cuore*), organizowanych przez parafialne oratoria w Udine, Vercelli i Cambiago k. Mediolanu.

Niemcy:

1. 1999-2012 - Cykl spotkań (wykłady, pogadanki, dyskusje, wycieczki) dla rodzin w czasie ich urlopów (*Familienfreizeit*) oraz spotkań edukacyjnych dla klubu seniora (*Seniorenklub*) w Heppenheim-Kirschhausen.
2. 2000-2012 - Wakacyjny cykl wykładów z etyki i filozofii edukacji w Bensheim - AG Darmstadt (Franziskaner der Aufnahme Mariens in den Himmel e.V., Klostersgasse 5).
3. 2009-2012 - Kwerenda naukowa w Klosterbibliothek Bensheim i Universitätsbibliothek Heidelberg w okresie wakacyjnym.

Ukraina:

1. 2014-2015 - Wykłady z filozofii przyrody w Wyższym Seminarium Duchownym w Worcelu k. Kijowa.

Kazimierz Gryzenia

Warszawa, dn. 24 kwietnia 2019 r.